

MĂSURI DE APĂRARE PASIVĂ LA CRAIOVA ÎN TIMPUL BOMBARDAMENTELOR AERIENE DIN ANUL 1944 (II)

ȘERBAN PĂTRAȘCU*

I. Buncărele autorităților

Pentru protejarea autorităților locale, care, în timpul bombardamentelor, aveau datoria să stea permanent la posturile lor, iar după bombardamente, să coordoneze acțiunile de salvare, s-a început, în Craiova, construirea de adăposturi subterane betonate, de fapt, adevărate buncăre, capabile să reziste la bombe explozive de 300 kg. Din păcate, lucrările demarate în primăvara anului 1944 au fost finalizate abia în toamna aceluiași an, atunci când pericolul bombardamentelor trecuse.

Hotărârea construirii buncărelor a fost luată în urma consfătuirii dintre primarul Craiovei, generalul D. Popescu și comandantul Corpului I Teritorial, generalul M. Manafu. Pe 2 mai 1944, o *comisie* – formată din colonelul A. Ionescu, șeful Serviciului Geniului din Corpul I Teritorial, Ermil Păunescu, șeful Serviciului M.O.N.T. al Primăriei și arhitectul I.L. Atanasescu, șeful Serviciului Tehnic Municipal – se întrunea „pentru a studia și a dispune executarea a cinci adăposturi betonate” la următoarele instituții: *Corpul I Armată, Primăria Craiova, Prefectura județului, Prefectura Poliției și Poșta*.

Potrivit procesului-verbal¹, încheiat cu acest prilej, Comisia a stabilit că „executarea adăposturilor se va face în trei etape: Etapa I – Adăposturile de la Corpul I [Teritorial] și Primărie, Etapa II – [cele] de la Prefectura Județului și Prefectura Poliției, Etapa III – Poșta”.

Lucrările prevăzute pentru Etapa I urmau să pornească imediat „iar la celelalte etape concomitent cu eliberarea echipelor de lucrători dela etapa I”. Mâna de lucru o reprezentau militarii: „30 de lucrători cu brațele, 6 dulgheri, 4 fierari și 2 zidari”, iar uneltele necesare „vor fi aduse în parte de echipele militare, în parte din depozitul Primăriei”.

În ce privește materialele de construcție necesare realizării primei etape: nisip, pietriș, ciment, cofraje, piatră, fier – se preconiza procurarea lor din comerț,

* Cercetător științific III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” al Academiei Române, din Craiova; e-mail: serban_patrascu@yahoo.com.

¹ SJAN Dolj, Fond Primăria Craiova, Serviciul M.O.N.T., dosar 1/1944, f. 506.

dar și din surse proprii. Astfel: *nisipul* „se va aduce de la ștrandul Jiului”; *pietrișul* din cauza nivelului ridicat al apelor Jiului, se va procura cu împrumut de la antreprenori sau din depozitul Primăriei ori va fi cumpărat; *piatra de cărămidă* „se va lua de la Primăria Municipiului din depavarea străzilor”; *fierul de beton* și o parte din *materialele de cofraje*, din depozitul Corpului I Teritorial; *cimentul*, în cantitate de 50.000 kg, trebuia achiziționat din Depozitul M. Petrescu din localitate.

Conducerea tehnică a lucrărilor și-au asumat-o cei doi specialiști: colonelul A. Ionescu și arhitectul I. Atanasescu, partea administrativă și financiară a revenit lui Ermil Păunescu, iar subinginerilor Novzoreanu și Hacıadurof li s-au încredințat lucrările de pe șantierul Primăriei.

Susținerea financiară pentru executarea adăposturilor venea din partea Comandamentului Apărării Passive din București, care pusese la dispoziția Primăriei Craiova suma de 6.400.000 lei.

Chiar de la început, planul conceput de autorități a suferit modificări semnificative. În primul rând, s-a renunțat la folosirea militarilor români ca mână de lucru, în locul lor fiind aduși prizonieri de război ruși. Prin contractul încheiat între Lagărul de Prizonieri Nr. 6 cu sediul în Garnizoana Calafat și Primăria Craiova, lt.-col. Grigore Popovici, comandantul Lagărului „pune la dispoziția Primăriei 100 de prizonieri din care toți muncitori obișnuiți și meseriași [...] cu începere de la data de 12 Mai 1944 pe tot timpul cât va avea nevoie Primăria”².

La angajarea prizonierilor, Primăria Craiova se obliga să respecte prevederile contractuale: plata muncii prizonierilor, hrana suficientă, îmbrăcămintea, cazarea, programul de lucru, asistența medicală ș.a.³ Pe 3 iunie 1944, șeful Secției Prizonieri din

² *Ibidem*, f. 90.

³ Contractul stipula următoarele obligații: „Prizonierii vizați în prezentul contract vor fi folosiți numai de către Primăria Municipiului în Craiova, județul Dolj, fără a se putea transfera la altă întreprindere, moșie etc. fie chiar a contractantului; Prețul muncii prizonierilor repartizați prin acest contract este conform D.N. Nr. 4307/943 (însă – n.n.) M. St. M. poate oricând să modifice în plus sau în minus prețul de muncă, fără vreo pretenție din partea contractatului. Plata pentru munca prizonierilor trebuie înaintată Lagărului pe bază de stat simplu, în cel mult 8 zile după încheierea fiecărei luni; În caz de accidentare a prizonierilor în timpul și din cauza muncii prestată în conformitate cu alineatul 3 art. 27 din Convenția de la Geneva, proprietarul, antrepriza, este obligată pe lângă îngrijirea medicală a prizonierului și la o despăgubire, în raport cu gradul de accidentare, ce va fi stabilită de o comisie ce se formează din Comandantul Lagărului, Medicul Lagărului, Medicul de Plasă, Șeful Postului de Jandarmi sau, la orașe, un ofițer delegat al Garnizoanei respective. Despăgubirea va fi depusă Lagărului, care la rândul său, o va depune la C.E.C. pe numele prizonierului care o va primi la eliberarea din Lagăr; Hrana suficientă pentru prizonieri și oamenii din gardă va fi dată în natură, de către proprietar, antrepriză. Vesela, cazanele și lemnele necesare pentru preparatul și servitul hranei, privesc pe proprietar, antrepriză; Cazarea prizonierilor și oamenilor din gardă privește pe proprietar, antrepriză și va fi făcută în condițiuni de bună igienă, asigurându-se căldură, paturi și așternut de rogojini, pae sau fân, care să se schimbe o dată pe lună. Localul de cazare trebuie să fie cât mai izolat, pentru ca prizonierii să nu aibă contact cu populația civilă, iar cazarea soldaților ce fac garda va fi separată de a prizonierilor. Încăperile vor fi văruiți cel puțin o dată pe lună; Asistența medicală pentru cazuri ușoare se dă de proprietar, antrepriză. Prizonierii vor avea liber Duminica, pentru a-și îngriji de igiena corporală și reparatul echipamentului. Mijloacele de făcut baie și spălat rufe (jgheaburi, cazane, băi improvizate, apă, lemne etc.) se vor da de proprietar, antrepriză. Săpunul se va da de către proprietar, antrepriză câte 0,300 kg. de om pe

Ministerul de Război, colonelul Gh. Săulescu aproba angajarea celor 100 de prizonieri, iar pe 20 iunie, Corpul I Teritorial anunța Primăria Craiova, că din ordinul Mareșalului Antonescu „prizonierii dați acelei Primării pentru lucrările de A.P., să fie plătiți cu 3.000 lei lunar de fiecare prizonier” și ”se echipează și întrețin din munca lor”⁴.

Pe parcursul lucrărilor, Primăria n-a întrebuințat în mod frecvent decât 30 de prizonieri la care s-au adăugat alți 9 prizonieri⁵ „calificați”, aduși la mijlocul lunii iunie „pentru construirea adăpostului de la Corpului 1 Teritorial” și retribuți lunar fiecare cu suma de 4.500 lei.

Costurile muncii cu prizonieri par să fi luat pe nepregătite Primăria Craiovei. Între lunile mai – august 1944, acesta nu reușește să facă nicio plată, iar cererile de achitare a datoriilor sunt lăsate fără răspuns. De exemplu, pe 25 iulie, comandantul Regimentului 1 Dorobanți semnala Corpului I Teritorial: „datoria ce o înregistrează Primăria în contul hranei prizonierilor care lucrează la adăposturi A.P.”, arătând că deși de aproape trei luni „am pus în subzistența Regimentului un număr de 100 prizonieri și garda necesară pazei”, nu primise niciun leu pentru întreținerea lor (hrana și lemnele pentru prepararea hranei, pentru baie și deparazitare).

Așa stând lucrurile, Regimentul solicita „să hotărâți dacă mai putem ține în subzistență oamenii Primăriei care nici nu răspunde la adresele Regimentului prin care se cere achitarea drepturilor”⁶. Neplata de către Primărie a indemnizației de muncă a prizonierilor a determinat Lagărul Nr. 6 Calafat să ordone comandantului Detașamentului de Prizonieri Craiova să ridice imediat prizonierii. Pe 2 august 1944, edilului i se pune în vedere că: „dacă până la data de 8 August

lună; Programul de lucru va fi acela al regiunii; Prezența prizonierilor la lucru va fi anunțată de către proprietar, antrepriză, Medicului de Circumscripție și Șefului Postului de Jandarmi în raza cărora intră comuna respectivă, prin tabel nominal; Proprietarul, antrepriză are obligația să pună la dispoziția organelor de control mijloace de transport pentru deplasări, imediat ce va fi înștiințat; Prizonierii nu vor fi puși la munci care prin natura lor distruge înainte de timp îmbrăcămintea. Se admite și întrebuințarea la astfel de munci, cu condiția ca proprietarul să îmbrace prizonierii pe proprie cheltuială cu salopete sau șorturi rezistente, ca să acopere echipamentul, și cu galoși sau papuci, care să înlocuiască bocancii (este cazul la mine, cariere, turnătorii, tăbăcării etc.); Proprietarul, antrepriză, va depune la Lagăr odată cu ridicarea prizonierilor, o garanție egală cu tariful pe 15 zile al numărului de prizonieri ce se ridică. Cu avizul M. ST. M. Secția Prizonieri, această garanție se va confisca în parte sau total, în caz de nerespectare a clauzelor contractuale. Suma se va face venit la Fond Întreținere Corp. Nerespectarea, în total sau numai în parte, a obligațiilor din prezentul contract, atrage în urma unui preaviz de zece zile, măsura din partea Lagărului de: a ridica prizonierii, a deferi justiției pe proprietar, antrepriză, a da în debit la fisc pe proprietar, antrepriză; Primăria Municipiului poate înapoia Lagărului o parte din acești prizonieri de care nu ar mai avea nevoie, urmând ca Lagărul să facă convenita scădere din preț pe data înapoierii acestor prizonieri (*Ibidem*)”.

⁴ *Ibidem*, f. 88.

⁵ *Ibidem*, f. 91.

⁶ *Ibidem*, ff. 267-268: Cu adresele din 6 iunie 1944 și 3 iulie 1944, Regimentul 1 Dorobanți cere Primăriei să achite costul hranei prizonierilor pe luna mai (124.560 lei) și iunie (71.589 lei).

nu avem comunicarea dumneavoastră la acest detașament și numărul recipisei de achitare a datoriei către lagăr sunt nevoie ca pe 10 August să trimit un jandarm care se va prezenta cu foaie de drum la dumneavoastră pentru ridicarea prizonierilor”⁷. În răspunsul său, administrația municipală recunoaște că „nu mai dispune de fonduri pentru hrana și indemnitatea de muncă a acestor prizonieri” și arată că a hotărât să înapoieze Lagărului „cu începere de la 20 August 1944, un număr de 30 prizonieri rămași disponibili, din cei repartizați Primăriei pentru lucrările de adăpostire”⁸. De la această dată și până la 1 septembrie 1944, Primăria nu mai păstrează decât 10 prizonieri.

Restanțe înregistra municipalitatea și la diverse firme din oraș, de la care cumpărase, pentru uzul prizonierilor: cantități însemnate de tutun (circa 25.000 țigări naționale), de săpun (169 kg), precum și medicamente pentru cei ce se îmbolnăviseră în timpul lucrului la adăposturile betonate.

Achitarea datoriilor s-a realizat după cum o dovedesc ordonanțele de plată, în intervalul septembrie 1944 – ianuarie 1945. Trăgând linie sub aceste plăți, observăm că utilizarea prizonierilor a costat Primăria cel puțin 1 milion de lei, o sumă considerabilă, aproape echivalentă cu cea necesară construirii unui buncăr. Consecințele întârzierii plăților s-au făcut simțite odată cu intrarea trupelor sovietice în Craiova, când prizonierii ruși și-au cerut imperativ drepturile salariale. Un incident, care putea să aibă urmări neplăcute, s-a petrecut în curtea Serviciului de Salubritate al Municipiului. Doi prizonieri ruși, însoțiți de un ofițer și un soldat, toți în stare de ebrietate, „au cerut conducătorilor Salubrității să li se plătească imediat salariul pe timp de 1 an, pentru munca pe care au prestat-o la Salubritate. Înainte de a interveni autoritățile militare – se arată în raportul confidențial al Chesturii de Poliție – conflictul s-a aplanat, cei de mai sus părăsind de bună voie localul Salubrității, renunțând la pretențiile lor”⁹.

O altă schimbare adusă proiectului inițial a constat în extinderea lucrărilor, în vederea construirii simultane a 3 buncăre, în loc de două cum prevedea prima etapă. Mai exact „în urma ordinelor superioare survenite până în prezent, s-a început și construirea adăpostului betonat de la Chestura Poliției Municipiului Craiova”¹⁰. Fără îndoială, rolul important jucat de organele de poliție, în timpul atacurilor aeriene, justifică pe deplin decizia autorităților guvernamentale.

Primele preocupări pentru protejarea vieții acestora datează din 9 februarie 1943, când Primăria Craiova este înștiințată că „în conformitate cu hotărârile Domnului Mareșal Conducător al Statului trebuie să construiască adăposturi pentru gardienii publici”¹¹. După mai bine de un an, nu se construiseră niciun adăpost, iar

⁷ *Ibidem*, f. 278: Datoria numai pe luna august se ridica la 452.000 lei.

⁸ *Ibidem*, f. 279.

⁹ Idem, Fond Prefectura Jud. Dolj, Serviciul Administrativ, dosar 118/1944, f. 69.

¹⁰ Idem, Fond Primăria Craiova, Serviciul M.O.N.T., dosar 1/1944, f. 2.

¹¹ Idem, Fond Chestura Poliția Craiova, dosar 20/1944, f. 11.

pe 19 aprilie 1944, chestorul Poliției își informa superiorii din Inspectoratul Regional de Poliție Craiova, despre zădărnicia demersurilor sale: „Adăposturile individuale pentru gardienii din posturi nu au fost făcute nici până în prezent, deși s-au făcut mai multe intervențiuni către forurile competente”. Pe 16 februarie 1944, „către Primărie s-a înaintat – afirmă chestorul – un tabel cu aceste adăposturi și s-a cerut construirea lor”; pe 12 aprilie 1944, la conferința de la Primărie, „s-a discutat și s-a cerut din nou construirea acestor adăposturi”¹², iar pe 14 aprilie 1944, Primăria era rugată să dispună „asupra urgentării construirii adăposturilor individuale pentru gardienii din posturi, care, în cazul unui bombardament, urmează a fi sacrificați întrucât prin natura serviciului, sunt cei din urmă care intră în adăpost și nici nu pot părăsi postul”¹³. Nici apelurile adresate Comandamentului Subzonei A.P. Dolj, Corpului I Armată și Prefecturii Dolj n-au avut mai mult succes, deși, nu odată aceste instituții asiguraseră poliția de sprijinul lor. În final, în ultimele zile ale lunii aprilie 1944, autoritățile locale ajungeau la o înțelegere privind renunțarea definitivă la construirea de adăposturi pentru gardieni. Pe un document din 26 aprilie 1944, comisarul Marin Popescu, șeful Biroului M.O.N.T. din Chestură, notează: „Garnizoana [Craiova - n.n.] a stabilit de acord cu primăria municipiului, să nu se mai construiască adăposturi pentru gardieni, aceștia urmând a merge la adăposturile publice cele mai apropiate”¹⁴.

În ajunul bombardamentelor aeriene asupra Craiovei, poliției i se promitea un adăpost sigur, chiar în curtea Chesturii. Însă, după cum vom vedea, lucrările de construcție vor rămâne într-un stadiu incipient, fiind, în cele din urmă, abandonate.

Activitatea pentru edificarea celor 3 adăposturi din beton armat a durat aproximativ cinci luni și jumătate (12 mai – 24 octombrie 1944) și s-a efectuat în condiții extrem de vitrege. În ciuda efortului depus, alarmele aeriene zilnice și raidurile executate de aviația americană asupra orașului au întrerupt deseori lucrările. Nici vremea n-a fost favorabilă. Ploile, care provocaseră mari inundații în județ în luna aprilie, au continuat și în luna mai, îngreunând bunul mers al șantierelor.

Sarcina elaborării planului de execuție a adăposturilor a revenit Serviciului Tehnic Municipal, condus de arhitectul I.L. Atanasescu. Schițele făcute de acesta prevedeau construirea unui „Adăpost betonat pentru 12 persoane pe bănci și 12 în picioare”¹⁵. Pentru „verificarea proiectului de construcție a trei adăposturi betonate”, a fost adus arhitectul Ioan Gilde de la Serviciul Construcții și Domenii Militare al Corpului I Teritorial. Gilde observă o serie de nereguli și propune (conform Raportului nr. 623 din 23 iunie 1944) pentru „a obține un adăpost contra

¹² *Ibidem*, f. 4.

¹³ *Ibidem*, f. 2.

¹⁴ *Ibidem*, f. 11.

¹⁵ *Idem*, Fond Primăria Craiova, Serviciul M.O.N.T., dosar 1/1944, f. 510.

unei bombe explozive obișnuite de 300 kg.”, următoarele măsuri: „1) executarea bolții, zidurilor și a radierului din beton armat de fortificații (400 kg ciment și 120 kg fier rotund la 1m cub de beton; 2) executarea zidurilor exterioare în grosime de 1,20 m, inclusiv zidul din mijlocul scărilor (la capetele bolții); 3) executarea radierului din beton armat de fortificație în grosime de 0,50 m; 4) executarea unui blocaj de piatră, fără mortar, lângă zidurile exterioare ale adăpostului, având la fundație 0,50 m lățimea iar sus la nivelul terenului 2,0 m; 5) executarea unei dale de 1,50 m grosime din blocuri de beton simple 0,50 m x 0,50 m x 0,50 m pe suprafața de 16,00 x 11,00 m peste adăpostul susmenționat în plus”. Serviciul Tehnic se declară de acord „cu prevederile și propunerile Domnului Arh. Gilde I. dar – precizează Atanasescu – în limita fondurilor disponibile”¹⁶.

Pe 27 iunie 1944, Primăria aproba (Decizia nr. 10655/1944) „executarea în regie a celor 3 adăposturi betonate la Corpul 1 Teritorial, Primărie și Chestură, după planurile și devizele întocmite de Serviciul Tehnic Municipal”¹⁷.

Lipsa personalului calificat a obligat autoritățile să-și limiteze lucrările la două dintre cele trei adăposturi preconizate. Încă din 23 mai, se ajunsese la o diviziune a muncii prin care „adăpostul din curtea Corpului I Armată se executa sub controlul și supravegherea Serviciului de Geniu al C. I. Teritorial, iar cel din curtea Primăriei, sub controlul și supravegherea Domnului Arhitect I. L. Atanasescu, secondat de Domnul Conducător Arhitect P. Marinescu”¹⁸. Acesta din urmă fusese angajat „întrucât Serviciul Tehnic nu dispune de oameni de specialitate”¹⁹ și retribuit, până la data de 31 august 1944, cu 1.200 lei pe zi. De asemenea, la cererea șefului Serviciului Tehnic, era angajat Ion Costache, fierar constructor în beton armat „specialist în astfel de lucrări”, deoarece „Între prizonierii ruși trimiși de Lagăr ca meseriași nu există specialiști pentru montarea fierului la construirea adăpostului betonat din curtea primăriei”²⁰.

Debutul lucrărilor aduce și primele probleme. Adăpostul din curtea Comandamentului armatei din str. Sfântul Mina nr. 22 „nu a putut fi construit la mare adâncime din cauza stratului de apă la mică distanță, astfel încât, dozajul a trebuit să fie mărit și dimensiunile pereților din deviz au suferit modificări”.

Drept urmare, pe 17 iulie, conducătorul șantierului, lt.-col. ing. Aurel Ionescu solicita primăriei „a ni se da cantitatea de 10.000 kg ciment în plus, peste cantitatea prevăzută de deviz”²¹, pentru completa terminare a construcției. Însă, după numai o lună, este nevoie de alte cantități însemnate de materiale. Pe 20 august 1944, șeful Serviciului Geniu confirmă primirea a 18.000 kg ciment, 20 mc. pietriș, 40 mc.

¹⁶ *Ibidem*, ff. 503-504.

¹⁷ *Ibidem*, f. 499.

¹⁸ *Ibidem*, f. 326.

¹⁹ *Ibidem*, f. 285.

²⁰ *Ibidem*, f. 141.

²¹ *Ibidem*, f. 190.

nisip, 1,368 mc. scânduri diferite pentru cofraj și 8 kg sârmă arsă.²² Dotat cu instalație electrică și telefon, buncărul armatei urma să îndeplinească și o funcție strategică, fiind „în același timp și un post de comandă”²³.

Modificarea cantităților de materiale prevăzute în deviz „atât pentru adăpostul de la C. 1 Ter., cât și pentru cel de la Primărie” a determinat municipalitatea ca, prin decizia (nr. 14 700) din 22 august 1944, să aprobe executarea lucrărilor conform cu noile devize. Astfel „valoarea acestor lucrări după deviz este de 1. 160. 000 fiecare adăpost, adică în total lei 3 480 000 – sumă ce se va angaja și achita din fondul de lei 6 400 000 pus la dispoziție de Comandamentul A. P. București”²⁴.

Decizia reconfirma faptul că cele 3 adăposturi se vor executa numai prin organele tehnice și „nu se vor angaja tașeroni sau antreprenori salariați sub orice formă” și stabilea că toate materialele ce se vor întrebuința „se vor procura potrivit legii prin licitație publică, licitație restrânsă, tratare prin învoială sau tratare directă”²⁵.

Devizul estimativ de materiale ce sunt necesare pentru construirea unui adăpost de beton armat în curtea Primăriei Craiova – Calea Brestei, nr. 28, în valoare de 1.160.000 lei, întocmit de arhitectul Atanasescu, cuprindea: 34.000 kg ciment necesar pentru betonul la fundament, talpă, pereți și boltire, 94 mc. pietriș, 70 mc. nisip, 8 mc. scânduri fasonate de cofraje și proptele lor la întreg betonul, diverse materiale (cuie, scoabe, buloane, sârmă etc.), uși de fier forjat complet montate de 2,50 mp., un ventilator manual, instalația de lumină electrică, 60 m tuburi de ciment pentru aerisire, 8 coturi, tuburi de ciment pentru aerisire, instalația de alimentare cu apă de băut, montajul a 6.000 kg fier, plata supraveghetorului lucrărilor.²⁶

La sfârșitul lunii august, se muncea de zor la adăpostul de la Primărie și la cel al Armatei, în vreme ce lucrul la adăpostul Chesturii de Poliție era oprit definitiv. Pe 25 august 1944, primarul Craiovei îl întreba pe comandantul Corpului I Teritorial „dacă adăpostul betonat ce este proiectat a se construi la Chestura Poliției, urmează a se mai executa sau nu, având în vedere evenimentele în curs (lovitura de stat din 23 august și consecințele sale – n.n.), precum și faptul că până în prezent nu s-a mai executat decât săpătura și montarea cofrajului”²⁷. Întrucât generalul Manafu ordona „că pentru moment se suspendă lucrările”²⁸, edilul dispunea ca materialele de construcție aflate pe șantier să fie preluate de administrația municipală, contra cost, pentru nevoile sale proprii. Așadar, dorința

²² *Ibidem*, f. 151.

²³ *Ibidem*, f. 458.

²⁴ *Ibidem*, f. 291.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, f. 282.

²⁷ *Ibidem*, f. 370.

²⁸ *Ibidem*, f. 371.

poliției craiovene de a avea un adăpost s-a soldat cu un nou eșec, Chestura rămânând cu vechiul șanț acoperit (tranșeu) lung de 20 m cu o capacitate de 180 persoane. În schimb, autoritățile vor reuși să ducă la capăt lucrările pe celelalte două șantiere. În luna septembrie, era gata buncărul Corpului I Teritorial, iar în octombrie, sub conducerea Serviciului Tehnic, se efectuau ultimele operațiuni la adăpostul Primăriei: se confecționau coloanele și ușile din fier, se tencuia cu var stins și se căptușeau obloanele cu foi de tablă galvanizată.²⁹

Pe 24 octombrie 1944, Comisia de Recepție a Primăriei Craiova lua în primire ambele lucrări, pe care le găsea „executate în bune condițiuni și conform proiectului; astfel că adăpostul din curtea Primăriei urmează a fi trecut în inventarul Primăriei cu valoarea de lei 1.398.994, iar acela din curtea Corpului I de Armată, în inventarul Ministerului Apărării Naționale cu valoarea de lei 1.359.894”³⁰.

În privința adăpostului de la Chestură, Comisia de Recepție constata că „s-a executat săpătura, s-a turnat talpa din beton și s-a efectuat parțial cofrajele din materialele rămase de la adăposturile Corpului I de Armată și Primărie”, lucrările oprindu-se „pe baza dispozițiilor date de Corpul I Teritorial și Ministerul Afacerilor Interne”³¹. În toamna anului 1944, în opinia guvernanților, situația militară nu mai impunea realizarea altor buncăre. La Craiova, apărarea antiaeriană a orașului trecuse în mâinile rușilor iar primejdia executării unor atacuri aeriene, de data aceasta din partea forțelor Axei, părea puțin probabilă. De altfel, autoritățile se gândeau să dea o nouă destinație adăposturilor construite cu atâta trudă. În acest sens, șeful Biroului M.O.N.T. propunea edilului ca „după terminare, adăpostul (Primăriei – n.n.) poate fi întrebuințat pentru depozitarea valorilor Municipiului”³².

II. Adăposturile betonate ale instituțiilor și întreprinderilor

Pe 15 mai 1944, Curtea de Apel Craiova se adresa autorităților locale cu rugămintea: „să dispuneți că să se construiască și la Palatul de Justiție un adăpost betonat, în care magistrații și funcționarii surprinși de alarmă sau nevoiți să stea la Palat, să se poată adăposti”³³. Primul care și-a declinat competența a fost Corpul I Teritorial motivând „că această chestiune nu cade în sarcina autorităților militare”. La rândul său, Primăria îi reamintea prim-președintelui Curții de Apel, Octav Pienescu, că „conform art. 13 din Legea Apărării Antiaeriene a Teritoriului toate instituțiile sunt obligate să-și organizeze, pe cont propriu, întreaga apărare antiaeriană pasivă a localului, personalului, etc.” iar „din fondul repartizat de

²⁹ *Ibidem*, ff. 554, 555, 557.

³⁰ *Ibidem*, f. 326.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, f. 554.

³³ *Ibidem*, f. 3.

Comandamentul A. P. București, Primăria nu poate angaja această lucrare, acel fond având destinație specială”³⁴.

Necesitatea construirii de adăposturi betonate la instituții și întreprinderi pentru personalul încadrat în echipele de apărare pasivă a apărut ca urmare a unor experiențe tragice. „Cu ocazia bombardamentelor aeriene asupra diferitelor orașe din țară – arăta maiorul Scărlătescu, șeful Comandamentului Subzonei A. P. Dolj – s-a constatat că localurile întreprinderilor, instituțiilor, depozitelor etc., au ars total sau parțial, împreună cu tot ce se putea salva, tocmai din cauză că echipele de A.P. nu au intervenit la timp sau deloc”.

O responsabilitate grea apăsa pe umerii oamenilor din aceste echipe, care „în caz de alarmă, nu au voie să părăsească sub nici o formă posturile lor, intrând în adăposturile amenajate din timp” (de regulă, tranșee descoperite sau acoperite cu lemne) sau, dacă alarma se dădea după încheierea programului, în loc să se ascundă în adăposturile din oraș, erau obligați să se întoarcă urgent la locul de muncă. Deseori, sub ploaia de bombe, își pierdeau viața, șanțurile menite să-i protejeze devenindu-le mormânt.

Îndemnurile autorităților precum: „datoria tuturor este să salvăm imediat totul”, ca și amenințările: „că vor fi răspunderi mari și se vor adresa acte de dare în judecată”³⁵, nu reușeau să dinamizeze activitatea formațiunilor de apărare pasivă, timorate de perspectiva morții. În unele dăți, ele condiționează participarea la acțiunile de apărare pasivă, cerând să li se asigure adăposturi trainice. Așa s-a întâmplat, în vara anului 1944, la Societatea „Scrisul Românesc” din Craiova. Pe 20 iulie, după seria de bombardamente ce se abătuse până atunci asupra orașului (6 mai, 6 iunie și 24 iunie), cei 38 de salariați ajunși la capătul răbdării și al disperării, cereau într-un glas conducerii întreprinderii să le construiască adăposturi betonate, fără de care nu vor lua parte la apărarea pasivă a localului. „Să se garanteze viața prin adăposturi sigure” – solicita un muncitor, „faceți adăpost betonat și sunt la post” – scria altul, „nu suntem în siguranță fără adăpost...” – afirmau toți.³⁶ Amploarea distrugerilor provocate de atacurile aeriene din ziua de 7 mai 1944 asupra Atelierelor Grivița din București, stârnise supărarea Mareșalului Antonescu față de Direcția Generală CFR, care-i nesocotise dispozițiile: „Din nenorocire însă pagubele nu le va plăti generalul Orezeanu (directorul general al CFR – n.n.) și teoreticienii săi, ci poporul român. Este tot așa de regretabil că o instituție cu atâtea posibilități financiare, mână de lucru și materiale nu a făcut adăposturi betonate pentru lucrătorii atelierelor și personalului triajelor”³⁷.

³⁴ *Ibidem*, f. 76.

³⁵ *Ibidem*, f. 179.

³⁶ *Ibidem*, f. 253.

³⁷ Mareșalul Ion Antonescu, *Secretele guvernării. Rezoluții ale Conducătorului Statului (septembrie 1940-august 1944)*, Cuvânt înainte, selecție, note și indice de V. Arimia și I. Ardeleanu, București, Editura „Românul”, 1992, p. 259.

Cele dintâi dispoziții privind obligația instituțiilor și întreprinderilor de a-și construi adăposturi betonate datează de la sfârșitul lunii aprilie 1944. Pe 30 aprilie, din ordinul (nr. 11.878) Comandamentului Apărării Pasive București „pentru personalul care trebuie să rămână în incinta întreprinderilor, acestea vor construi adăposturi betonate, capabile să reziste cel puțin loviturii în plin a bombei de 500 kg”³⁸. În baza ordinului de mai sus, autoritățile din Craiova emiteau *Înștiințarea Nr.1*, care stipula că „industriile mari își vor construi adăposturi în beton”³⁹. Ulterior, cu adresa din 5 iunie, Marele Stat Major al Armatei comunica Prefecturii județului Dolj ordinul mareșalului Antonescu: „În orașele mari, pentru instituțiile importante și pentru direcțiile fabricilor se vor face adăposturi betonate”⁴⁰. Din păcate, din zecile de instituții și întreprinderi de pe raza Municipiului Craiova, doar câteva vor reuși să-și protejeze angajații prin construirea de adăposturi betonate.

Pe 23 septembrie 1944, la întrebarea Primăriei privind stadiul realizării adăposturilor, majoritatea vor răspunde: „Adăpost betonat special construit, nu avem”. Uneori, oferă și explicații. Instituțiile, mai ales, acuză lipsa fondurilor. De exemplu, *Serviciul de Măsură și Greutăți din Dolj*, aflat în subordinea Ministerului Economiei Naționale arăta că „neavând fonduri alocate de Ministerul nostru pentru asumarea lucrării de apărare pasivă, s-a construit de noi în curtea serviciului, un tranșeu acoperit cu material lemnos”⁴¹. Alt exemplu ar fi situația de la *Administrația Financiară Dolj*, care nu primise decât 100.000 lei, sumă insuficientă pentru săparea și amenajarea unui șanț, cu atât mai puțin pentru un adăpost betonat.

Alt obstacol l-a reprezentat insuficiența sau chiar absența spațiului necesar executării adăpostului. Dacă *Poșta*, totuși, „are o curte în dimensiuni care nu a permis construirea unui adăpost special pentru personalul P.T.T.”, în schimb, *Serviciul Sanitar Craiova* și *Ambulatoriul Policlinic* „nu posedă teren pentru săpat adăpost”⁴².

O situație aparte prezenta *Societatea „Ramuri”* care, deși nu dispunea de teren pentru construirea adăpostului betonat, își folosea parterul imobilului „cu suficiente ieșiri și care este consolidat cu 5.000 kg (beton ? – n.n.) pe m.p. asupra cărui se găsesc 3 etaje”⁴³. În zona vestică a orașului, pământul îmbibat de apă făcea imposibilă orice lucrare de adăpostire. *Moara Comercială a Statului (fostă Mendel)* din Str. Bucovăț nr. 98, comunica municipalității că nu poate „executa aceste lucrări

³⁸ SJAN Dolj, Fond Primăria Craiova, Serviciul M.O.N.T, dosar 1/1944, f. 252.

³⁹ *Ibidem*, dosar 2/1944, f. 56.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 1/1944, f. 112.

⁴¹ *Ibidem*, f. 486.

⁴² *Ibidem*, f. 467.

⁴³ *Ibidem*, f. 487.

din cauza apei care în această parte fiind la o adâncime numai de ½ metri, pătrunde în tranșeu” iar „adăposturile existente sunt acoperite cu apă”⁴⁴.

În unele cazuri, autoritățile întârziu – din motive greu de înțeles – acordarea autorizației de construcție. Tocmai la *Institutul de Arte Grafice și Editură „Scrisul Românesc”*, unde, după cum am văzut, muncitorii își exprimaseră dorința unanimă de a avea un adăpost sigur, Primăria nu se grăbea să avizeze lucrarea. Invitat de către șefii Institutului, comandantul Subzonei A.P. Dolj inspectează tranșeele despre care spune că „sunt foarte bune și că nu am mai avea nevoie de altele betonate”⁴⁵. Față de protestele salariaților, conducerea decide însă, să construiască un adăpost betonat de 14 m, pentru 40 de persoane. Prin două adrese (din 1 august și, respectiv 27 septembrie 1944), rămase fără răspuns, „Scrisul Românesc” ruga Primăria și Subzona A.P. Dolj „să ne dea autorizație pentru procurarea betonului și fierului necesar, precum și întocmirea unui plan de construcție și un specialist pentru dirijarea și răspunderea lucrărilor”⁴⁶.

În pofida impedimentelor, o serie de instituții și întreprinderi au reușit să-și construiască adăposturi betonate pentru salariații lor.

Cel mai bine stăteau *Întreprinderile Ștefan Barbu Drugă*, care dispuneau de două adăposturi – „în curtea morii la poartă 1 adăpost betonat pentru paznic și corpul de gardă, capacitate persoane 8” și „un adăpost betonat construit special în str. Oituz pentru personal, capacitate cca 60 persoane”⁴⁷.

„*Semănătoarea*” – Societatea Anonimă a Agricultorilor pentru procurarea de mașini agricole, Sucursala Craiova, raporta că „instituția noastră a construit în curtea fabricii din Craiova, Calea Bucovăț Nr. 24, un adăpost subteran, la adâncimea de 1,50 metri sub sol, cu două planșee de beton armat, fiecare de 35 cm, cu o capacitate de circa 100 persoane. Acest adăpost a fost folosit la toate alarmele. Având acest adăpost nu mai avem nevoie de tranșee – adăpost și nici de material lemnos”⁴⁸.

Oficiul de Asigurări Sociale avea la subsolul clădirii din str. Severinului „un adăpost betonat special construit, compus din 3 încăperi cu o capacitate de adăpostire de 200 persoane, suficient pentru personalul Instituției”⁴⁹.

De asemenea, *S.A.R. Telefoane Craiova* făcea cunoscut că deținea „un adăpost betonat suficient pentru personalul nostru”⁵⁰.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 532.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 251.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 535.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 490.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 531.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 485.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 454.

La Gara Craiova, puternic afectată de bombardamente, *Inspecția 3 Întreținere C.F.R.* își proteja personalul de mișcare printr-un „adăpost betonat de 50 persoane”⁵¹.

Administrația Întreprinderilor Inginer C.P. Brătășianu – una dintre cele mai importante întreprinderi din Craiova – anunța că: „suntem în curs de construirea unui adăpost betonat la 14 m. adâncime, în strada Unirii colț cu Petru Rareș”⁵².

Tot în lucru se afla și noul local al *Fabricii de Postav „Oltenia”* în al cărui plan era prevăzut și un adăpost modern. „Însă acest local – arăta direcția fabricii – nu poate fi terminat, în împrejurările actuale, înainte de un an”⁵³.

Dintre numeroasele instituții de învățământ din Craiova, numai 3 școli și licee aveau adăposturi betonate pentru elevii lor. La *Liceul „Frații Buzești”*, 650 de școlari se refugiau la auzul sirenelor, în „subsolul cu 5 planșee beton”; la *Școala Profesională de Fete*, servea drept adăpost betonat „o parte din subsolul clădirii noi”; La *Liceul Comercial Băieți*, se folosea „subsolul cu 4 planșee beton armat, capacitate 1000 elevi”⁵⁴.

De o protecție bună beneficiau – conform spuselor direcției – și o parte din lucrătorii de la *Uzinele Comunale Craiova*, care cuprindeau: Uzina Electrică, Uzina de Apă, Serviciul Salubrității, Serviciul Transporturi și Atelierul Apă – Canal.

„La Uzina Electrică – spunea directorul I. Neagu – ca adăpost pentru personalul strict necesar a rămâne în centrală în timp de alarmă aeriană, se folosește golurile de sub fundațiile de beton ale motoarelor. Dată soliditatea acestor adăposturi, ele pot prezenta destulă siguranță de adăpostire”. Iar la Uzina de Apă, „avem o clădire semisubterană de beton armat (Uzina camuflată) care este construită cu soliditate de a rezista și la bombardamente, având un planșeu armat de 40 cm, pe grinzi de 30 cm, de asemenea armate, și acoperit de un strat protector de pământ de 1,20 m”⁵⁵. Adăpostirea personalului din celelalte servicii se făcea fie în tranșeul adăpost propriu (Salubritatea), fie în tranșeele din vecinătate (Transporturile și Atelierul Apă - Canal).

Pe raza Circumscripției V Poliție, aflată în sud-estul Craiovei, se găsea „un adăpost betonat capacitatea pentru 20 persoane”⁵⁶. Din păcate, raportul poliției, care indică existența adăpostului, nu precizează și locul amplasării acestuia. Probabil, dată fiind prezența în zonă a cazărmilor armatei, adăpostul betonat aparținea vreunei unități militare. Cât privește Poliția, cei 8 funcționari ai Comisariatului nu dispuneau decât de un tranșeu descoperit de 3 m.

⁵¹ *Ibidem*, f. 488.

⁵² *Ibidem*, f. 546.

⁵³ *Ibidem*, f. 539.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 545.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 457.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 472.

PASSIVE DEFENCE MEASURES IN CRAIOVA DURING THE AIR RAIDS FROM 1944 (II)

(Abstract)

Based on the new found documents from Dolj National Archives, the study portrays the preoccupation shown by the civil and military authorities from Craiova, on addressing the protection of the citizen's life against the air raids that occurred in 1944.

With great financial efforts and in extremely harsh conditions, the local authorities (the Town Hall, the Army), along with different institutions and companies, managed to build strongholds and shelters made of concrete, capable to resist the bombing. Unfortunately, in some cases, the construction works ended only in the fall of 1944, when the air raids had stopped, and the passive defence of Craiova become the responsibility of the Red Army, which had occupied the city.

Keywords: Air raids, Craiova, strongholds, concrete-made shelters, World War II.